Нацыянальны банк Рэспублікі Беларусь
УА "Палескі дзяржаўны універсітэт"
БІБЛІЯТЭКА
ІНВ. №

Серыя «У дапамогу педагогу»
заснавана ў 1995 годзе

Навукова-метадычны часопіс
Выдаецца з I квартала 1997 года
Зарэгістраваны ў Міністэрстве інфармацыі Рэспублікі Беларусь
Пасведчанне № 691 ад 25.09.2009 г.
Выходзіць штомесяц са студзеня 2006 г.

ГІСТОРЫЯ
праблемы выкладання

"У дапамогу педагогу"
Серыя

№ 11 (101) ' 2010

РЭДАКЦЫЙНАЯ КАЛЕГІЯ

Мікалай Іосіфавіч МІНЦКІ — галоўны рэдактар, *доктар гістарычных навук, прафесар*

У. В. ТУГАЙ — першы намеснік галоўнага рэдактара, *доктар гістарычных навук, прафесар*
Н. М. ГАНУШЧАНКА — намеснік галоўнага рэдактара, *кандыдат гістарычных навук*
Л. В. САЛАМАХА — адказны сакратар
І. І. БАГДАНОВІЧ, *кандыдат педагагічных навук*
С. В. ПАНОЎ, *кандыдат педагагічных навук*
С. М. ХОДЗІН, *кандыдат гістарычных навук*
В. М. ВАРАНОВІЧ
Л. У. ЖЭРКА

РЭДАКЦЫЙНАЯ РАДА

У. В. ТУГАЙ — старшыня рэдакцыйнай рады
М. М. ЗАБАЎСКІ, *доктар гістарычных навук, прафесар*
А. А. КАВАЛЕНЯ, *доктар гістарычных навук, прафесар*
В. А. КАПРАНАВА, *доктар педагагічных навук, прафесар*
І. В. КАРПЕНКА
Г. А. КОСМАЧ, *доктар гістарычных навук, прафесар*
У. С. КОШАЛЕЎ, *доктар гістарычных навук, прафесар*
М. С. СТАШКЕВІЧ, *доктар гістарычных навук, прафесар*
В. М. ФАМІН, *доктар гістарычных навук, прафесар*
І. І. ЦЫРКУН, *доктар педагагічных навук, прафесар*
С. М. ХОДЗІН, *кандыдат гістарычных навук*

Заснавальнік і выдавец —
РУП «Выдавецтва "Адукацыя і выхаванне"»
Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь

Вул. Будзённага, 21, 220070, г. Мінск; тэл.: 297-93-20 (адк. сакратар),
297-93-22 (аддзел маркетынгу), факс: 297-91-49
e-mail: aiv@aiv.by, http://www.aiv.by

ГІСТОРЫЯ
ПРАБЛЕМЫ ВЫКЛАДАННЯ

ЗМЕСТ ГІСТАРЫЧНАЙ АДУКАЦЫІ

3 **Миницкий Николай.** Когнитивное моделирование исторического образовательного знания

8 **Одериха Вадим.** Китай в XVI—XVIII вв. Урок в VIII классе

14 **Григорьев Владимир.** Этносы периферийных территорий европейского континента в I — середине IV в. н. э. Урок всемирной истории в V классе

АРГАНІЗАЦЫЯ ВУЧЭБНАГА ПРАЦЭСУ

18 **Ященко Тереза.** Тематические опорные конспекты по всемирной истории

27 **Мельникова Алла.** Современный урок истории: парадоксы педагогических традиций и новаций

30 **Шауро Анжела.** Основные тенденции социально-экономического и политического развития Востока (1918—1939)

34 **Рогачук Наталья.** «Если б камни могли говорить...»

41 **Беляева Галина.** Российское государство в XVI в.

46 **Зенова Татьяна.** Усиление Московского княжества

ДАПАМОЖНЫЯ МАТЭРЫЯЛЫ

49 **Саллум Ферас.** Сирия и проблема ближневосточного урегулирования (1990—2003)

ВЫВУЧАЕМ КРЫНІЦЫ

55 **Гагуа Руслан.** Лісты Ягайлы як крыніцы даследавання Грунвальдскай бітвы

СЛАВУТЫЯ ІМЁНЫ БАЦЬКАЎШЧЫНЫ

59 **Кухарева Елена.** Почётный гражданин Греции Зигмунт Минейко

ЮБІЛЕІ

63 **Стрелец Михаил.** Владимир Никифорович Сидорцов: портрет учёного и педагога

Для афармлення першай і чацвёртай старонак вокладкі часопіса выкарыстаны фотаздымкі К. К. Шастоўскага «Помнік Уладзіміру Караткевічу ў Віцебску» і «Руіны замка Сапегаў у Гальшанах».

© РУП «Выдавецтва "Адукацыя і выхаванне"», 2010
© Вокладка. Р. А. Раманцоў, К. К. Шастоўскі, 2010

ЛІСТЫ ЯГАЙЛЫ ЯК КРЫНІЦЫ ДАСЛЕДАВАННЯ ГРУНВАЛЬДСКАЙ БІТВЫ

Матэрыялы для настаўніка да тэмы «Беларусь у ВКЛ (другая палова XIII — першая палова XVI ст.)», XI, XI' класы

Руслан Гагуа, кандыдат гістарычных навук, дацэнт Палескага дзяржаўнага ўніверсітэта (г. Пінск)

Грунвальдская бітва, якая адбылася 15 ліпеня 1410 г. паміж аб'яднанымі войскамі Каралеўства Польскага і Вялікага Княства Літоўскага з аднаго боку і арміяй Тэўтонскага ордэна — з другога, дагэтуль прыцягвае ўвагу гісторыкаў. Да сённяшняга часу канчаткова не вырашаны шэраг пытанняў, што датычацца розных аспектаў бітвы [1]. Аднак многія крыніцы, якія маглі б праліць святло на дадзеныя праблемы, дагэтуль застаюцца не перакладзенымі на беларускую ці рускую мову. Іх пераклад, публікацыя і аналіз маюць вялікае практычнае значэнне не толькі для гістарычных даследаванняў, але і для выкладання гісторыі Беларусі ў вышэйшых і сярэдніх навучальных установах [2]. Выкарыстанне разнастайных крыніц дазволіць на больш якасным узроўні праводзіць семінарскія заняткі, на якіх разглядаюцца пытанні знешняй палітыкі ВКЛ, развіваць уменні навучэнцаў працаваць з гістарычнымі крыніцамі, выхоўваць пачуццё патрыятызму і гонару за мінулае Айчыны.

На падставе апісання падзей на Грунвальдскім полі, якое зрабіў польскі храніст Ян Длугаш, складаецца ўражанне, што кароль Ягайла амаль не прымаў удзел у бітве і нават не праследаваў крыжакоў, якія ўцякалі з поля бою, а назіраў за ўсім гэтым з пагорка [3, с. 109]. Гэта паведамленне хронікі, напісанае чалавекам, які нарадзіўся ў 1415 г., было, верагодна, перапрацаваным з ананімнай «Хронікі канфлікту», створанай амаль адразу пасля Грунвальдскай бітвы [4, с. 61—69]. Так, на яе старонках знаходзім звесткі аб тым, што Ягайла, «перайшоўшы праз невялікі лясок з месца ўзгаданага лагера, прыбыў на вяршыню аднаго пагорка, дзе ў той жа час злез з каня і, стаўшы на калені на зямлю, пачаў дзякаваць Богу за перамогу, якую той яму дазволіў атрымаць над ворагам [5]. У адрозненне ад версіі Яна Длугаша яна паведамляе, што польскі кароль трапіў на гэты пагорак толькі пасля захопу ўмацаванага крыжацкага лагера: «Кароль жа... зняўшы па прычыне незвычайнай спякоты свой шлем, з усімі сваімі людзьмі падышоў да крыжацкага лагера. У лагеры ж многія, убачыўшы, што ўцёкі ніяк не дазволяць пазбегнуць смерці, стварыўшы з вазоў падабенства вала, там жа ўсе пачалі абараняцца, але ўсё ж такі, пераможаныя, у пашчы мяча загінулі» [6].

Аб непасрэдным удзеле караля ў пагоні за ўцякаючымі крыжакамі сведчаць і іншыя крыніцы, а менавіта лісты Ягайлы да сваёй жонкі, каралевы Ганны, і познаньскага біскупа Альберта, датаваныя 16 ліпеня 1410 г. Створаныя на наступны дзень пасля Грунвальдскай бітвы ў каралеўскай паходнай канцылярыі, гэтыя лісты маюць навуковую каш-

тоўнасць як гістарычныя крыніцы. Яны былі ўведзены ў навуковы зварот у XIX ст., аднак дагэтуль на беларускую альбо рускую мову не перакладаліся. Нават арыгінальныя тэксты на лацінскай мове змешчаны ў выданнях, якія з'яўляюцца цяжкадаступнымі не толькі для шырокага кола аматараў сярэднявечнай гісторыі, але і для прафесійных гісторыкаў.

Прыведзены ніжэй пераклад абедзвюх крыніц зроблены згодна з тэкстамі, якія нямецкі медыявіст Э. Штрэльке змясціў у чацвёртым дадатку да тома выдання «Гісторыкі Прусіі» [7].

Ліст Ягайлы да каралевы Ганны

16 ліпеня на полі бітвы пад Дамброўна

Найпрыгажэйшая княгіня, знакамітая і нам вельмі любая жонка наша! Ад нашага з Вамі расставання заўсёды і няспынна Творца неба і Зямлі нас і людзей нашых міласэрнасцю і ласкай адараў і ў добрым захоўваў здароўі. І пад яго абаронай на зямлю ворага ўступіўшы, колькі б ні спыняліся пад якім-небудзь горадам, каб яго захапіць, заўсёды яго без цяжкасцей захоплівалі. Тады ў аўторак, у свята Разаслання Апосталаў, магістр крыжацкі з усімі сваімі сіламі да войскаў нашых наблізіўся, жадаючы бітву з намі пачаць, калі мы руплівa слухалі імшу святую. Яе да канца набожна выслухаўшы з усім войскам нашым, на поле бітвы выйшлі, дзе баявыя рады пастроіўшы і размясціўшы, імкнуліся пачаць бой. Калі ўжо адзін на другога паглядалі, магістр крыжацкі і маршал праз сваіх герольдаў нам і найсвятлейшаму князю пану Вітаўту, брату нашаму найдаражэйшаму, два мячы даслаў са словамі: «Ведайце, кароль і Вітаўт, што ў гэтую гадзіну бітву з вамі пачнём, гэтыя ж мячы вам у дапамогу дарма ахвяруем. Дазвольце ж нам уласна абраць тое месца для бітвы альбо самі выбірайце». На што адказалі лагодна: «Мячы, якія нам даслалі, прымаем і ў імя Хрыста, які каркі напышлівых згінае, біцца з вамі будзем, але месца бою паказаць вам ані можам, ані хочам, у бітве жа з вамі ў месцы сустрэнемся, якое Бог усёмагутны даць нам вырашыць. Пасля чаго без зацяжкі, войска маючы ўжо пастроенае, як ужо гаварылася, пачалі бой, у якім сярод незлічоных забітых, самі ж вельмі нязначныя маючы страты (не дзякуючы нашай моцы альбо народаў шматлікасці, але адзіна дзякуючы моцы і дабрыні Бога, які толькі б заўсёды нам поспех дарыў), узгаданых вялікага магістра і маршала, Шварцбурга і эльбінгскага і іншых комтураў крыжацкіх пасеклі, іншых да ўцёкаў прымусілі і асабіста пачалі гнаць. Дзве мілі яны былі гнаны, а ўцякаючы, у азёрах і рэках, якія знаходзіліся на іхнім шляху, у велізарнай колькасці патанулі, іншыя ж былі забіты, так што вельмі нямногія ратаваліся. Б'ючыся ж з прусамі, якіх з ласкі Божай перамаглі і разграмілі, Конрада Малодшага Алесніцкага, Крыштафа з Венгрыі і іншых незлічоных гасцей ордэнскіх да няволі схапілі і як палонных трымаем.

Дадзена пад Дамброўна на полі бітвы, у сераду, на наступны дзень пасля свята Разаслання Апосталаў.

Ліст Ягайлы да познаньскага біскупа Альберта

1410, 16 ліпеня каля Астэродэ на полі нашай бітвы

Першаму з годных, высокашаноўнаму бацьку, пану Альберту, біскупу познаньскаму, сапраўды нам ласкаваму, Уладзіслаў з боскай ласкі кароль Польшчы і г. д. Першы з найдастойнейшых, высокашаноўны бацька! Калі мы як звычайна слухалі імшу Панскую, вялікі магістр крыжацкі з усімі сваімі сіламі, якія толькі меў, да нашых наблізіўся войскаў, прагнучы з намі біцца і нашых праліць кроў нявінную, нам і князю Вітаўту, брату нашаму любаму, два мячы даслаў з такімі словамі: «Вам два мячы дасылаем у дапамогу, таму што сёння з намі ў палявой бітве змагацца мусіце, а месца бою нам вызначце, альбо мы самі яго вызначым». На што так у рахманасці душы нашай адказалі: «Мячы, якія вы нам даслалі, прымаем і прыняць жадаем: з вамі, звяртаючыся да імя Хрыстова, у бітве сысціся хочам; месца ж бітвы вам вызначыць не дазваляем і не мы вырашаем, але ўсемагутны Бог, які ўсім кіруе і сусвет упарадкоўвае, месца, у якім з вамі біцца будзем, ужо нам падрыхтаваў». Нарэшце самі з цвёрдасцю і без маруджання войскі нашы падрыхтавалі і, пастроіўшы,

накіравалі супраць ворага, які рухаўся да бою. Там не мужнасцю рукі нашай альбо шматлікасцю народаў узброеных, але адзіна боскімі магутнасцю і мужнасцю, якія нас заўсёды ад годных працівнікаў ахоўваюць, вельмі мала з нашых войскаў і нікога з больш знатных не страціўшы, усе варожыя войскі знішчылі і самага вялікага магістра з маршалам, шварцбурскага і ельбінскага, а таксама іншых многіх комтураў, крыжакоў барадатых аддалі мячу і палонных бясконцых да нашых шатроў сагналі. І наяўных палонных, сярод якіх былі князь Конрад Малодшы і князь шчэцінскі Казімір і іншыя ворагі настолькі шматлікія, што колькасці іх не ведаем, прынялі і ў палон накіравалі. І так ворагаў перамаглі і да ўцёкаў прымусілі, тых жа нямногіх, якім застацца ў жывых было дазволена, самі ва ўласнай асобе праследавалі і праследаванню аддаваліся да чатырох міляў. Там бясконцае мноства ўцекачоў было забіта і многія ўцякаючыя ў вадзе патанулі. Мы сапраўднаму Богу нашаму за нашу перамогу выказвалі вялікую падзяку на працягу дзвюх міляў; і пасля самога праследавання да шатроў нашых вярнуліся здаровым і непашкоджаным з-за боскай ласкі і заступства фартуны. Таму да бацькоўскіх пачуццяў вашых звяртаемся і заклікаем, а таксама да боскай ласкі звяртаемся, што нам не за нашы такія значныя прошлыя заслугі і дорыць дабрыню. Мы шчаслівыя маліць, як і раней, аб літасці да нас, захаванні годнасці і дазваленні поспеху над ворагамі, якога дасягнулі, звярнуць поўнай перамогаю.

Дадзена каля Астэродэ ў нашым вайсковым лагеры ў сераду на наступны дзень пасля свята Разаслання Апосталаў. Таксама калі ў пятніцу ранкам з горада нашага Хоэштэйна выйсці захацелі, прыбылі да нас земскія нобілі з павета і горада Хельдэнбурга, паіншаму Хольдэнштэйна, яны і горад і замак, добра ўмацаваны, нам ва ўладу аддалі.

Паведамленне пана Мікалая, віцэ-канцлера Каралеўства Польскага.

Аналіз гэтых тэкстаў дазваляе зрабіць некалькі высноў не толькі аб асобных спрэчных момантах грунвальдскіх падзей, але таксама аб навуковай вартасці некаторых крыніц для даследавання бітвы.

Па-першае, не выклікае сумненняў непасрэдны ўдзел Ягайлы ў баі пад Грунвальдам, які асабіста праследаваў уцекачоў, што адпавядае паведамленню «Хронікі канфлікту», але разыходзіцца са звесткамі «Гісторыі Польшчы» Яна Длугаша.

Па-другое, магчыма дакладна рэканструяваць эпізод з двума мячамі, якія былі дасланы польскаму каралю Ягайле і вялікаму князю літоўскаму Вітаўту крыжакамі перад пачаткам бітвы. Лісты Ягайлы пацвярджаюць радкі «Хронікі канфлікту», згодна з якой «прыбылі да караля два герольды: адзін караля венгерскага, які прынёс каралю аголены меч ад імя магістра, другі — шчэцінскага князя, які трымаў у руцэ падобны меч, які маршал прыслаў князю Вітаўту і сказаў: "Кароль! Магістр дасылае табе гэты меч, а другі мы павінны ўручыць ад імя маршала брату твайму Вітаўту, калі зможам з ім сустрэцца"». Кароль у той жа час паслаў да Вітаўта верных пасланцаў і папрасіў утрымацца ад пачынання бітвы, да якой ён імкнуўся ўжо з людзьмі сваімі. Пакінуўшы сваіх рыцараў, Вітаўт хутка прыбыў да караля, і пасля яго прыбыцця ўзгаданыя герольды аддалі яму меч ад імя маршала і сказалі каралю і Вітаўту: «Кароль і Вітаўт! Магістр і маршал дасылаюць вам гэтыя мячы ў якасці падтрымкі і заклікаюць вас да бітвы і запытваюцца ў вас аб месцы спаткання, прапануючы, каб вы самі яго абралі і аб зробленым вамі выбары паведамілі. І не хавайцеся ў гушчы гэтага лесу і не марудзьце з выступленнем да бою, таму што ва ўсялякім выпадку вы не здолееце пазбегнуць бітвы». Кароль жа і Вітаўт прынялі ўзгаданыя мячы з вялікай дабрынёй душы і так адказалі магістру і маршалу праз паслоў: «Прымаем дапамогу Панскую як самую важную, а разам з ёю тыя мячы ў якасці нашай падтрымкі і жадаем з магістрам сысціся ў бітве. Таксама не будзем хавацца па лясах, таму што прыбылі памерацца з вамі [сіламі], паколькі не можам атрымаць ад вас справядлівасці. А месца бітвы пакідаем на волю і ласку Божую» [7, с 436—437].

Аднак лісты супярэчаць апісанню эпізода з мячамі, дадзенага Янам Длугашам, які сцвярджаў, што герольды магістра звярталіся толькі да караля, а імя і тытул Вітаўта нават не ўзгадалі [8, с. 15—22].

Акрамя гэтага, паводле Я. Длугаша, Вітаўта наогул не змаглі выклікаць і абодва мячы былі ўручаны Ягайле. Адказ польскага караля крыжакам у перакaзе храніста, бясспрэчна, большай часткай заснаваны на мастацкім вымысле і не адпавядае рэчаіснасці [9, с. 98—99].

Па-трэцяе, параўнанне «Хронікі канфлікту» і «Гісторыі Польшчы» Яна Длугаша з лістамі Ягайлы дазваляе зрабіць выснову, што большага даверу ў якасці гістарычнай крыніцы заслугоўвае менавіта «Хроніка канфлікту», у той час як Я. Длугаш выступае ў ролі тэндэнцыйнага і схільнага да мастацкіх упрыгожванняў аўтара. Таму да звестак, прыведзеных у творах «бацькі польскай гісторыі», трэба ставіцца крытычна і выкарыстоўваць іх па магчымасці толькі пасля параўнання з іншымі крыніцамі.

Спіс выкарыстаных і цытаваных крыніц

1. *Гагуа, Р. Б.* Вялікая вайна Вялікага княства Літоўскага і Каралеўства Польскага з Тэўтонскім ордэнам у 1409—1411 гг. / Р. Б. Гагуа // Гістарычны альманах. — 2003. — Т. 8. — С. 165—166; Гагуа, Р. Б. Западноевропейская и американская историография Великой войны с Тевтонским орденом в 1409—1411 годах / Р. Б. Гагуа // Весн. Гродн. дзярж. ун-та імя Янкі Купалы. — Сер. 1. Гуманітарныя навукі. — 2005. — № 3 (33). — С. 35—42.
2. *Гагуа, Р. Б.* Грюнвальдская битва как национальный символ в белорусской культуре / Р. Б. Гагуа // Этносоциальные и конфессиональные процессы в современном обществе: материалы междунар. науч. конф., 8—9 дек. 2005 г., Гродно / отв. ред. проф. М. А. Можейко. — Гродно : ГрГУ, 2006. — С. 328—329.
3. *Длугош, Я.* Грюнвальдская битва / Я. Длугош. — М.-Л, 1962.
4. *Гагуа, Р. Б.* Хроніка канфлікту Уладзіслава караля Польшчы з крыжакамі ў год Хрыстоў 1410 / Р. Б. Гагуа // Беларус. гістар. штогоднік. — 2005. — № 6. — С. 61—69.
5. Cronica conflictus Wladislai, Regis Poloniae, cum cruciferis anno Christi 1410 // Scriptores rerum Prussicarum. — B. 3. — Leipzig, 1866. — S. 438.
6. 1410 16 Juli retro Dambrownis in campo prelii // Scriptores rerum Prussicarum. — B. 3. — Leipzig, 1866. — S. 425—426; 1410 16 Juli prope Hastenrode in campo prelii nostril // Scriptores rerum Prussicarum. — B. 3. — Leipzig, 1866. — S. 426—427.
7. Cronica conflictus Wladislai, Regis Poloniae, cum cruciferis anno Christi 1410 // Scriptores rerum Prussicarum. — B. 3. — Leipzig, 1866.
8. *Гагуа, Р. Б.* Российская и белорусская историография сражения при Грюнвальде / Р. Б. Гагуа // Весн. Гродзенскага дзярж. ун-та Я. Купалы. — Сер. 1. Гуманітарныя навукі. — 2003. — № 2(20). — С. 15—22.
9. *Длугош, Я.* Грюнвальдская битва / Я. Длугош. — М.-Л., 1962.